KRISTIANSTADS HISTORIA

Källa Kristianstad Kommun och wikipedia
Bildspel Anders Dernback 2019

Kristian IV

Kristian IV, da. Christian 4., född 12 april 1577, död 28 februari 1648, var kung av Danmark och Norge 1588–1648. Han var son till Fredrik II av Danmark och Sofia av Mecklenburg. Kungens valspråk löd "Regna Firma Pietas", fromhet styrker rikena. Med nästan 60 år på tronen är han den längst regerande monarken i Danmarks historia.

Kristian valdes till tronföljare 1580 och var vid faderns död 1588 knappt elva år.

Huset Oldenburg (Kristian IV släkt)

Huset Oldenburg är en vittförgrenad fursteätt av vilken olika grenar bland annat har regerat i Danmark (kungar), Sverige, Norge, Ryssland, Finland (storfurstar 1809–1917) och Grekland.

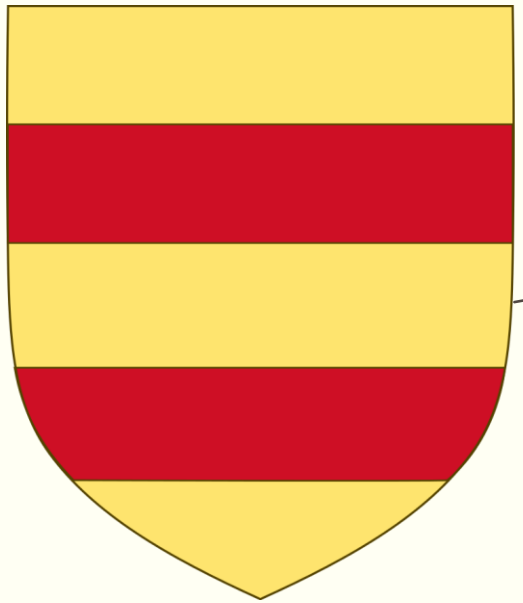

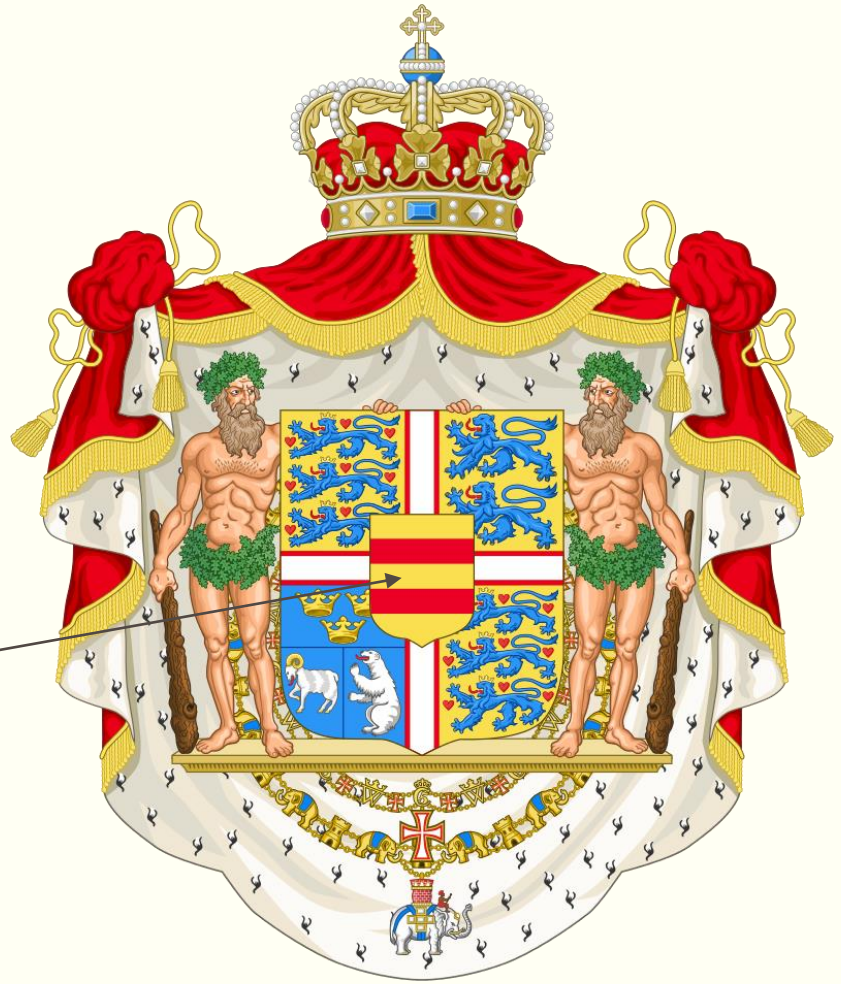

https://sv.wikipedia.org/wiki/Huset_Oldenburg#/media/File:Royal_coat_of_arms_of_Denmark.svg

Kristian IV:s kröning 1596 målad av Otto Bache.

Kalmarkriget

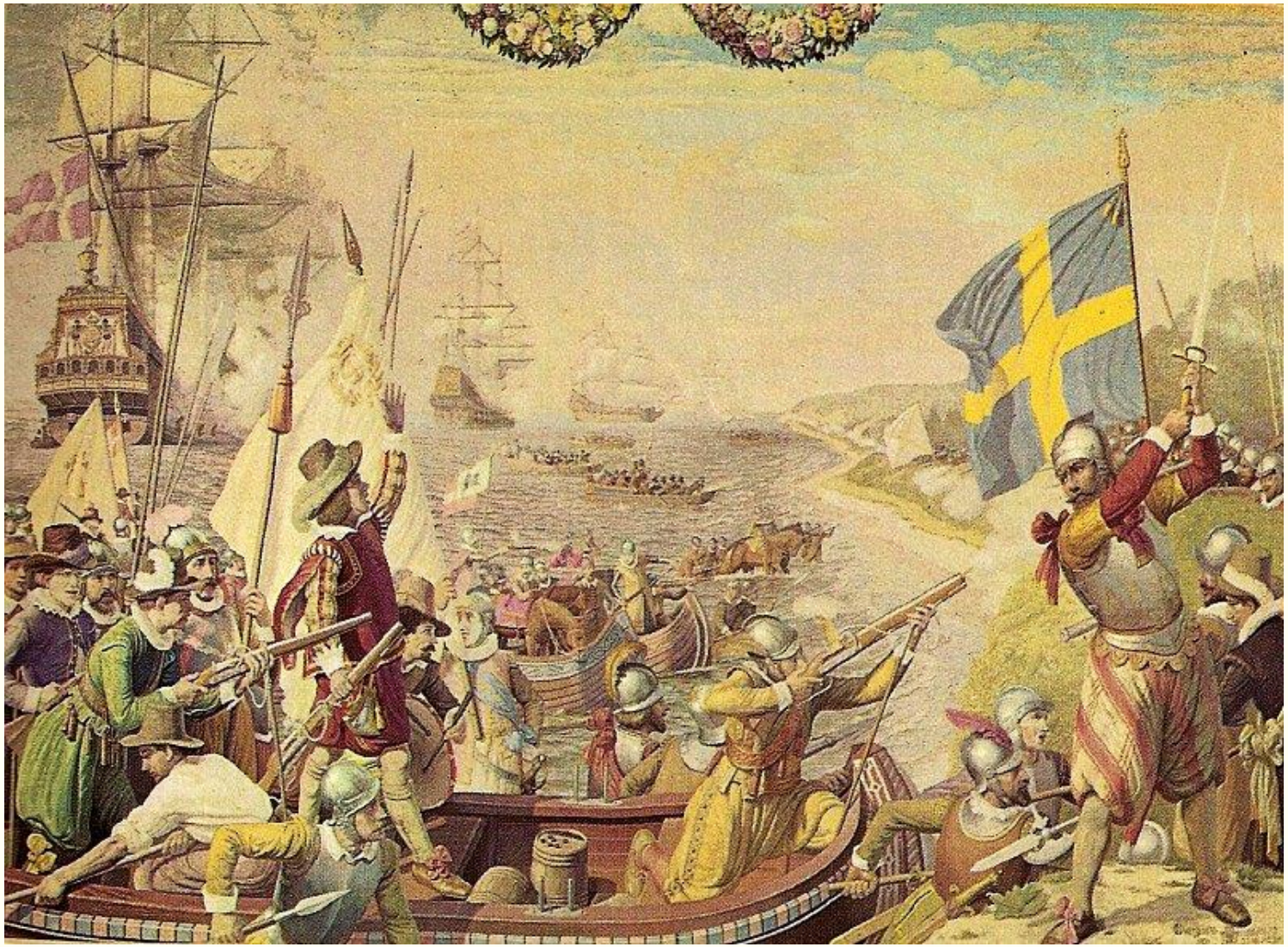

Kalmarkriget kallas det svensk-danska krig som pågick mellan 1611 och 1613 och främst utkämpades vid Kalmar med omnejd. I överensstämmelse med det så kallade "nederländska kriggöringssättet" från 1500-talet rörde sig striden till stor del om intagande och försvar av fasta platser.

Kristianstad uppkallat efter Kristian IV

Riksrådet tillsatte därför en förmyndarregering som bestod av fyra riksrådsmedlemmar. Han erhöll en ganska vårdad uppfostran, som dock led av dragkampen mellan det av modern gynnade tyska och det av adeln hävdade danska inflytandet. 1593 övertog Kristian regeringen i Slesvig-Holstein och 1596 i Danmark-Norge. Med iver ägnade sig Kristian åt regeringsbestyren, särskilt intresserad han sig för Norge, slottsbyggningar, stärkade av försvaret och utrikespolitiken.

Kristian IV ingick två äktenskap, första gången 1597 med Anna Katarina av Brandenburg och andra gången (morganatiskt) 1615 med Kirsten Munk.

Han avled 1648 på Rosenborgs slott och gravsattes i Roskilde domkyrka. Sonen Fredrik III efterträdde fadern på tronen.

Kristiania, Christiania och Kristianstad är exempel på platser som har uppkallats efter Kristian IV.

Historia

Staden under 1600-talet

Den danska kronan beslutade att grunda en ny stad på en försvarsstrategiskt lämpligare plats än det gamla Vä. Helgeåns vattenområde mellan Araslövssjön och Hammarsjön var en idealisk plats för en svårtillgänglig försvarsanläggning.

Vä

Vä är den sydligaste delen av tätorten Kristianstad i Kristianstads kommun och kyrkby i Vä socken i nordöstra Skåne, med cirka 2 500 invånare.

Namnet Vä kommer av forndanskans wæ som betecknar en helig plats, kultplats och motsvaras av det fornsvenska vi, isländska vé, helgedom, och ortnamnet skrevs under 1100-talet bland annat Wæe och We, med det tidigaste belägget från 1170, Wæ.

Skövlat och bränt

Under den danska tiden hade Vä stadsrättigheter, omnämnd som stad från 1250-talet. Men redan under tidigt 1200-tal omnämndes Vä i kung Valdemars Jordebok. Staden blomstrade under medeltiden, och viktiga näringar var bland annat järn- och metallhantering. Vä var även berömt för sina silversmeder. 1452 brändes staden av Karl Knutsson (Bonde) i samband med dennes härjnings- och plundringståg i Skåne, och 1509 av Svante Nilsson (Sture), 1569 av hertig Karl (senare Karl IX), och till grunden på nytt 1612, under Kalmarkriget, av Gustav II Adolf (som skrev; "Vi har grasserat, skövlat, bränt och ihjälslagit alldeles efter vår egen vilja"), vilket fick den danske kungen Kristian IV att i maj 1614 utfärda fundationsbrev och grunda Kristianstad på Allö i Helge å, samt flytta det som fanns kvar av Vä och Åhus dit.

Utstakning av staden

Utstakning och planering av staden på Allö i Helgeå å skedde under våren 1614 under kung Christian IV:s direktiv och närvaro. Kristianstads grundläggningsdag är officiellt fastställd till den 22 maj då staden mottog fundationsbrevet ute på Hammarshus. Genom detta brev upphävdes stadsprivilegierna för Vä. De invånare i Vä, som fortfarande ville utöva borgerlig näring, var tvungna att bosätta sig i den nya staden på Allön, som den kallades, eftersom namnet Kristianstad förekommer först följande år, 1615. Stadsprivilegier utfärdades först 1622.

Dyrbaraste Klenoden

Under åren 1617-1628 byggde Christian IV stadens dyrbaraste klenod, Heliga Trefaldighetskyrkan. Denna kyrkobyggnad har man ofta kallat Nordens skönaste renässanstempel.

Kristianstad blev den första stad i Norden som anlades efter renässansens ideal med rutnätsplan, vallar och bastioner på en förut obebyggd plats. Gatorna var raka, parallella och med rätvinkliga torg och byggnadskvarter. Borta var medeltidens stadskärnor med slingrande gator, trånga gränder och torg av olika storlek. Staden blev ett starkt fäste mot svenska angrepp och ett skydd för viktiga transportleder i området.

Skånska kriget var ett krig 1675-1679 som stod mellan Danmark-Norge, Brandenburg och Sverige. Kriget ägde främst rum på skånsk och bohuslänsk mark, samt i norra Tyskland.

I augusti 1678 återerövrade de svenska trupperna Kristianstad. Danskarna tog Staden 1676.

Efter kriget var den svenska staten djupt skuldsatt. Skåne behövde återuppbyggas från grunden och militärmakten behövde reorganisera knektorganisationen för att undvika nya impopulära utskrivningar vid nästa krigstillfälle. Man behövde även en ny organisation för att klara av ett defensivt krig på hemmaplan. Lösningen på detta blev indelningsverket och den så kallade reduktionen som båda genomfördes under 1680-talet.

Kristianstads eröfring 1676. Efter ett kopparstick af *C. de Hooghe.*

Bara danskt i ca 40 år

Staden var således endast i dansk ägo under cirka 40 år. Danskarna återkom dock under det Skånska kriget 1675-1679 under två års tid och även 1710 men då endast för en månads tid.

Norreport och Söderport

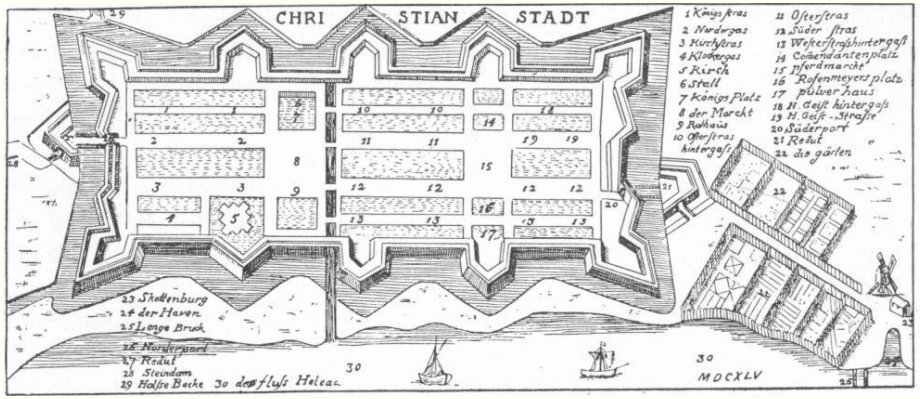

Karta 1614

Den nya staden delades av en kanal och fick därmed två huvuddelar, två stadsportar (Norreport och Söderport), två tydliga torg, två huvudgator, två smal- eller bakgator och två vallgator. Renässansen älskade symmetri och det märks än idag i Kristianstad. Stora Torg får från början karaktär av paradplats och blir centra för den administrativa och mer förnäma delen av staden. Lilla Torg blir salutorg och centrum för handel och hantverk. Runt omkring hela staden gick fästningsvallen, och utanför vallen gick vallgraven.

Bastioner

Utanför portarna ledde vindbryggor över vallgravarna, och till skydd för bryggorna fanns redutter (äldre benämning på en mindre, på alla sidor sluten befästning, permanent fäste eller fältskans, varifrån eld kunde ges i alla riktningar). På kvällarna fälldes bryggorna upp, portarna låstes och ingen fick komma varken in eller ut.

Längs med hela befästningsvallen fanns bastioner, totalt tio stycken. Bastionerna stack ut från vallen en bit och möjliggjorde en bättre och mer effektiv eldgivning från fästningens kanoner. Av dessa finns idag endast en kvar. Bastion Konungen som ligger kvar i det som en gång var fästningens nordostligaste hörn.

Staden slulle delas upp i 60 olika tomter

Enligt fundationsbrevet (från år 1614) skulle staden indelas i 60 tomter. Denna indelning gällde med all sannolikhet endast kvarteren på båda sidor om storgatorna eftersom kvarteren närmast vallgatorna var indelade i hagar, där invånarna hade sina kreatur. Det klagades ofta över att dessa kreatur gjorde stor skada på fästningsvallarna.

Det gick trögt att få staden befolkad. För att påskynda tillväxten upphävde Christian IV stadsprivilegierna för Vä år 1614 och för Åhus år 1617. Han krävde att de borgare som ville utöva borgerlig näring skulle flytta till Kristianstad. Vid denna tid lär en del trä- och korsvirkeshus ha flyttats till Kristianstad från Åhus. För att underlätta byggnadsverksamheten anlade kung Christian ett tegelbruk i Näsby och gav även kontanta bidrag till byggnader, särskilt tvåvåningshus.

Befäst stad

Kristianstad blev från början en befäst stad med ett stort militärt befolkningsinslag. Staden växte och hade på 1650-talet ca 1000 invånare.

Det är inte många hus som finns kvar från danska tiden. Ett par hus bär inskriptioner med årtal från 1600-talet, men de har efterhand som åren gått mer eller mindre förändrats. Det äldsta hus, som har årtal, ligger i norra delen av Östra Storgatan och bär årtalet 1617, men fasaden är säkerligen förändrad på 1800-talet.

Mitt emot kyrkan ligger ett annat hus, Prytz lejehus, som bär årtalet 1630. Detta hus är med delvis ombyggt på 1700-talet.

30 åriga kriget

När 30-åriga kriget startade blev Danmark indraget i det och samma år som det slutade, 1648, dog Christian IV. 10 år senare blev Skåne svenskt genom freden i Roskilde. Kristianstad förlorade nu sin betydelse som gränsfästning och det var då tal om att fästningen helt skulle slopats, men på grund av de oroliga tiderna behölls den tills vidare.

1676 tågade danskarna på nytt in i Skåne och mot Kristianstad. När de inte mötte något nämnvärt motstånd framför fästningen stormade de staden natten till den 15 augusti. Anfallet underlättades i hög grad av att vallgravarna var uttorkade av sommarhettan. Ett vanligt förekommande problem.

https://sv.wikipedia.org/wiki/Heliga_Trefaldighets_kyrka,_Kristianstad#/media/File:Heliga_Trefaldighets_kyrka,_Kristianstad_20160411.jpg

Danskt igen i två år

I två år behöll danskarna staden innan de kapitulerade för Karl XI den 4 augusti 1678. Efter freden i Lund 1679 fick fästningen mer och mer förfalla, så när danskarna på nytt 1710 tågade in i Skåne kunde de utan vidare rycka in i staden och höll den sedan besatt en månad innan de den 24 februari, strax före slaget vid Helsingborg avtågade. När nu Magnus Stenbock blev guvernör över Skåne, lät han återställa fästningsverket i gott skick. Statusen för fästningen varierade således, men enkelt uttryckt kan man säga att dåliga tider var bra tider för fästningen.

Staden under 1700-talet

1735 fick staden sitt första rådhus uppfört på den av Christian IV avsedda platsen, det vill säga på samma plats som det nuvarande rådhuset är beläget.

I mitten av 1700-talet påbörjades en omfattande ombyggnad av fästningen till följd av försämrat omvärldsläge. Långsidorna, de östra och västra fronterna skulle bibehållas och vallarna förstärkas, men norra och södra fronterna (det vill säga kortsidorna i norr och söder) skulle förändras.

Vallen revs

Vallen mellan de båda hörnbastionerna revs och den dåvarande norra vallgraven fylldes igen. Mellan de båda hörnbastionerna anlades en ny bastion, framskjutande mot norr, och denna bastion sammanbands med hörnbastionerna genom medelstora vallar, så kallade kurtiner. I den östra kurtinen gjordes bombfasta valv och här placerades den norra porten. Omkring denna nya bastion drogs nu vallgraven och i denna framför fästningsporten anlades ytterligare ett mindre befästningsverk, som kallades ravelin. Från själva fästningsporten gick en vindbrygga över vallgraven till ravelinen som var en del av det som kallades Utanverken. Utanför denna nya front anlades sex utanverk med kanaler framför. Från ravelinen ledde först en vindbrygga över till utanverken och därifrån kom man över ytterligare en vindbrygga ut på norra chaussén.

Skåne delades i två län

Skåne delades 1719-20 i två län, Malmöhus och Kristianstad, med Kristianstad som residensstad i det senare. Handel och sjöfart blomstrade och staden med hamn i Åhus intog en ledande ställning inom skånsk sjöfart, vilket kan vara svårt att tänka sig idag. Staden hade också fortsatt stor betydelse som militärstad. 1748 påbörjades stora ombyggnader vid fästningsverken i avsikt att skapa södra Sveriges viktigaste depåfästning, dvs en gigantisk upplagringsplats för militär materiel.

1775 Helge Å söker ny väg

1775 inträffade en händelse som kom att få en mycket stor betydelse för stadens framtida utveckling. Före denna tid hade Helge å sitt utlopp i havet vid Åhus, men vid denna tidpunkt hade några bönder utanför Yngsjö, för att avleda vatten från sina ängar, grävt ett dike ut till havet. Men så kom ett högvatten som svämmade över landsvägen vid Yngsjö och vidare ut i det nya diket, på grund av det gjorde ån sig ett nytt utlopp vid Yngsjö. Detta hade som omedelbar följd att vattnet kring staden och fästningen sjönk ungefär en halv meter. Stora landvinningar uppstod utefter stränderna och en stor del av den sanka marken blev torrlagd. Detta gjorde också att fästningsverken förlorade sin karaktär.

Staden under 1800-talet

I början av 1800-talet miste Kristianstad alltmer sin betydelse som fästning, fredligare tider tog vid i både Norden och Europa. Därtill gjorde den tekniska utvecklingen inom artilleri att fästningen blev omodern.

Moderna kanoner kunde skjuta rakt igenom de gamla fästningsvallarna. Istället betonades ställningen som ämbetsmannastad genom den 1821 inrättade Hovrätten över Skåne och Blekinge. Ungefär 100 år efter den omfattande ombyggnaden av norra och södra fronten påbörjades, i februari 1847 beslutades att Kristianstad skulle upphöra att vara fästning. Tiden som fästningsstad var därmed över, men det var troligen ett högst efterlängtat beslut på det innebar att staden äntligen kunde börja expandera.

1800 talet

Den gamla "trånga rektangeln", som ibland var smeknamnet på staden av de lokalt boende, kunde börja byggas bort. Samma år den 5 juni utbröt en häftig eldsvåda som började i södra delen av Västra Smalgatan och lade de tre sydvästra kvarteren i aska. Fortfarande kan man skönja var branden måste ha farit fram då denna del av innerstaden fortfarande är aningen mer öppen än andra delar. Direkt efter branden började fästningen raseras. Av de långa fästningsvallarna blev det istället boulevarder.

Vallarna vräktes ner i kanalen utan att det ordnades så att vattnet kunde rinna bort. Följden blev att det runt staden blev till riktiga träsk där vattnet stod och ruttnade. De sanitära förhållandena blev av detta inte de bästa och när Sverige drabbades av koleran var det därför inte så konstigt att den drabbade Kristianstad extra hårt. Under augusti och september 1857 härjade koleran så svårt i staden att nästan 600 personer dog, vilket då utgjorde ca 10 procent av stadens befolkning.

Rådhuset uppfördes vid Stortorget mitt i Kristianstad, på samma plats som det tidigare rådhuset. För ritningarna stod arkitekten Magnus Isaeus. Huset stod färdigt för invigning den 15 januari 1891. Till skillnad från de allra flesta rådhus i Sverige är byggnaden ingen solitär utan har byggts ihop med intilliggande hus som är uppfört vid ungefär samma tidpunkt.

KÄLLA: Tings- och rådhusinventeringen 1998-08-31

Riksantikvarieämbetet

Upphovsman: Eva Löfgren Upphovsrätt: Olinska stiftelsen

Lilla Paris

När fästningsvallarna rivits och fästningsgravarna fyllts igen ordnades runt staden boulevardgatorna med körbanor och gångbanor. Över den mark där vallar och södra utanverken legat utvecklades en ny stadsplan. Idén att anlägga trädkantade boulevarder där gamla fästningsverk legat är sannolikt hämtad från Paris där sedan långa tider tillbaka staden varit omsluten av vallar och allt efter som staden växte lades nya vallar och de gamla förvandlades till boulevarder. Kanalen som delade stadskärnan i två hälfter fylldes igen 1873-74 och blev istället Nya Boulevarden. Anläggandet av boulevarderna i Kristianstad är upphovet till smeknamnet "Lilla Paris". Av vallarna fanns till slut bara kvar några delar av bastionerna i norr. Kring 1900 tog man bort även dessa.

Järnvägen 1865

Med öppnandet av Kristianstad-Hessleholms järnväg 1865 inträdde ett nytt skede i stadens historia när det bygges gasverk, vattenverk och avloppsledningar. Gatorna förseddes med trottoarer och belysning och skolor byggdes där fästningsverk tidigare hade legat. Slutligen fullbordades Kristianstads kyrka (samma år som järnvägen invigdes 1865) genom att den nuvarande tornspiran sattes upp. Den ser i och för sig inte ut som Christian IV tänkt sig, men stämmer ändå väl in i byggnadsstilen.

Sin första verkliga industri fick Kristianstad 1861 då grosshandlaren C.J.F.Ljunggren grundade ett gjuteri med mekanisk verkstad. Företaget hade omkring 1900 ca 425 anställda och en omfattande produktion av bland annat järnvägsvagnar, lokomotiv och ångbåtar.

KRISTIANSTAD Järnvägsstationen
34548

KRISTIANSTAD
PLATTFORM II
KRISTIANSTAD
KRISTIANSTAD
CHJ

Karta 1800 talet

Heliga Trefaldighets kyrka i Kristianstad ligger mittemot järnvägsstationen i centrum. Den tillhör Heliga Trefaldighets församling i Lunds stift.

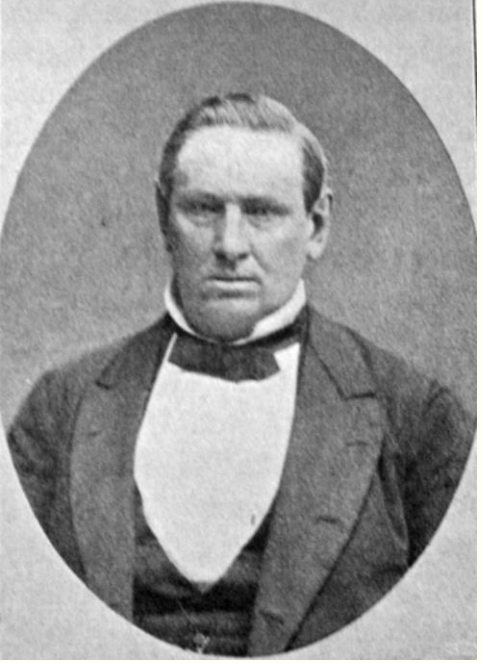

Per Axel Bergström, född 20 augusti 1823 i Lund, död 23 augusti 1893 i Örebro, var en svensk jurist och politiker. Han hade smeknamnen "kung Bergström" och "kvarstadskungen" och tjänstgjorde som civilminister 1870–1875, justitieminister 1888, var ledamot av andra kammaren 1867–1878 och av första kammaren 1882–1893, samt var landshövding i Örebro län från 1876 till 1893.

Bergström utvecklade även ett stort engagemang för det politiska livet. Han var 1863–1870 medlem av Kristianstads läns landsting, ordförande i Kristianstads stadsfullmäktige,

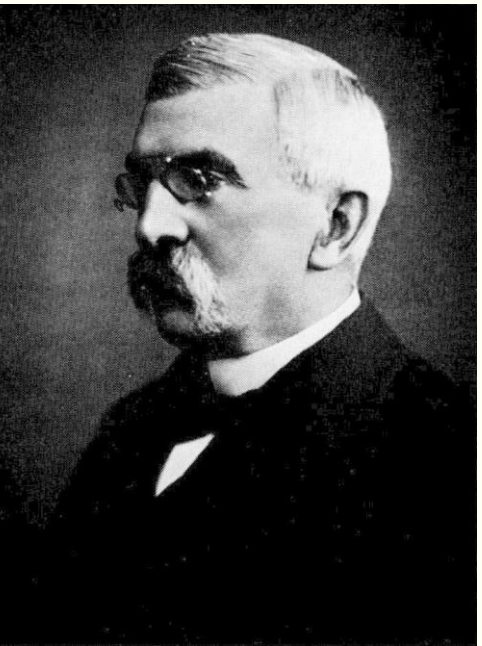

Carl Ehrenfried von der Lancken, född 17 juni 1843 i Malmö, död 4 juni 1919 i Hedvig Eleonora församling i Stockholm, var en svensk jurist, ämbetsman och riksdagsman.

von der Lancken blev 1865 filosofie doktor vid Lunds universitet och avlade 1868 en juris kandidatexamen. Han blev 1870 vice häradshövding. Han utnämndes 1879 till borgmästare i Kristianstad. Han var expeditionschef i Lantförsvarsdepartementet 1886-1895 och underståthållare i Stockholm 1895-1908. Han var även politiker och ledamot av riksdagens andra kammare 1882-1887, invald i Kristianstads och Simrishamns valkrets.

1800 talet

Hvilans mekaniska verkstad, Skånska Yllefabriken och Mårten Pehrsons Valsqvarn var andra betydande industrier som startade i slutet av 1800-talet.
Handeln fick ett uppsving framförallt genom den omfattande brännerirörelsen. Antalet köpmän ökade kraftigt kring sekelskiftet, från 62 st 1875 till ca 200 år 1910.

År 1865 sammanknöts Kristianstad genom järnvägslinje med stambanan. Ytterligare sex järnvägslinjer tillkom och gjorde staden till en knutpunkt i ett ovanligt rikt förgrenat järnvägsnät.

Under senare hälften av 1800-talet uppfördes bland annat järnvägsstationen, rådhuset, residenset, Frimurarhuset, stadshuset och Söderportskolan.

Staden under 1900-talet

Från sekelskiftet och under 1900-talet har stadens tillväxt i huvudsak skett utanför den ursprungliga fästningsstaden. De flesta stora arbetsplatserna har också etablerats i utkanterna.

Inflyttning till staden och befolkningstillväxt har efterhand skapat ett större behov av bostäder. Förutsättningar för utbyggnad skapades genom stadsplanen från 1888 och de slutna stadskvarteren kom att byggas ut från sekelskiftet.

Från 1930 till 1960 fördubblades folkmängden i Kristianstad – från ca 14 000 till 28 000.

Wendes artilleriregemente A 3 paraderar genom Västra Storgatan i Kristianstad 6/9 1918, många åskådare ser på. Hästen näst längst fram bär två pukor. År 1918

Marinmuseums foton

1934

Foto: Oscar Bladh / Malmö Museer

1934

Foto: Oscar Bladh / Malmö Museer

Nedläggningar

Nedläggning av en del stora arbetsplatser kring centrum har skapat och skapar förändringar. En historisk markering är nedläggningen av de två regementena 1994. Prägeln av militärstad har därmed förändrats. P6/Fo14:s område på Näsby har förvandlats till högskola och A3:s sista regementsområde i Kristianstad i Norra Åsum är hemvist för bland annat Wendesgymnasiet olika utbildningar.

Sedan 1980-talet har den allt starkare inriktningen mot att bevara natur- och kulturmiljöer i Kristianstad inneburit ett kontinuerligt arbete med Kristianstads Vattenrike, ett våtmarksområde som är unikt både till sin karaktär och sin belägenhet med delar mitt inne i Kristianstad.

Staden under 2000-talet

Kristianstads kommun är Skånes till ytan största kommun med en areal på 1 346 kvadratkilometer. I arealen räknas även de inlandsvatten kommunen har som sjöar och åar. Eftersom Kristianstad kommun har ett stor och unikt Vattenrike är inlandsvattnet inte mindre än 94,3 kvadratkilometer.

Antalet invånare passerade 80 000 år 2013. Av dessa bor cirka 35 000 i centralorten. Den nuvarande kommunen bestod en gång av 35 olika kommuner. Fortfarande finns här ett 40-tal orter. Ungefär hälften av dessa har mer än 200 invånare. Detta gör Kristianstad till Sveriges tätortstätaste kommun.

Västra skolgatan

Norreport, ritad av Carl Hårleman. Till höger syns Norra kasern.

Station 1865 och teater 1906

Borgmästargården

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Borgm%C3%A4starg%C3%A5rden_vid_Stora_torg,_Kristianstad.jpg

Stora kronohuset vid Stora Torg.

Stora kronohuset är en myndighetsbyggnad vid Stora Torg i centrala Kristianstad. Byggnaden uppfördes 1840–1841 för Hovrätten över Skåne och Blekinge och Wendes artilleriregemente, och utgjorde fram till 2002 en del av Kristianstads garnison.

Regionmuseets ansvar täcker in områden såsom byggnadsvård, arkeologi samt publik verksamhet, såsom permanenta och tillfälliga utställningar. Museet är sedan 1959 huvudsakligen lokaliserat till den gamla Tyggården från 1615 (fram till 1915 Wendes artilleriregementes tyggård och materielförråd) vid Stora Torg i Kristianstad, men äger även lokaler i Lund. Det hette fram till 1997 Kristianstads länsmuseum och var länsmuseum för gamla Kristianstads län. Sedan 2017 är Anna Hansen museichef tillika landsantikvarie i Skåne.

Centralsjukhuset Kristianstad.

Centralsjukhuset - Lasarettet i Kristianstad - daterar sin historia från 1776

Byggnad på det nya sjukhusområdet och kunde tas i bruk hösten 1968

https://sv.wikipedia.org/wiki/Centralsjukhuset_Kristianstad#/media/File:Centralsjukhuset_Kristianstad_2010-08-30.jpg